

بررسی اثر نافرمانی، نزاع، و ناشکیبایی بر آمادگی دفاعی و پیامدهای آن از منظر قرآن کریم

حیدرعلی رستمی^۱ حسین شریف عسگری^۲ حمید همتیان^۳

چکیده

آمادگی دفاعی یکی از مسائل راهبردی در بقاء و اقتدار جوامع بشری است که امور بسیاری می تواند به تضعیف آن بیانجامد، و در این میان مهمترین آنها نافرمانی از دستورات فرماندهی، نزاع و ناشکیبایی است؛ از اینرو پژوهش حاضر با هدف بررسی اثر نافرمانی، نزاع، و ناشکیبایی بر آمادگی دفاعی و پیامدهای آن از منظر قرآن کریم، با استفاده از روش توصیفی تحلیلی و جمع آوری اطلاعات به شیوه کتابخانه ای و رایانه ای انجام گرفته است. در فرایند پژوهش ابتداء با مراجعه به قرآن کریم آیات مرتبط با بحث شناسایی، سپس به بررسی موضوع با محوریت تفاسیر قرآن، پرداخته شد که یافته های حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها، بدین قرار است: از نگاه قرآن کریم نافرمانی، نزاع، و ناشکیبایی موجب تضعیف آمادگی دفاعی می شود. متزلزل شدن و از بین رفتن انسجام نیروها، ترس، سستی و ضعف، ناتوانی در حفظ دستاوردهای پیروزی، از بین رفتن هیبت رزمندگان، تضعیف اراده و ضعف روحیه، از بین رفتن کرامت، عزت و آرمان رزمندگان و احساس بی ارزشی و بی کفایتی در برابر دشمن، از دست دادن فرصت پیروزی، افزایش آسیب پذیری، جسور شدن دشمن، و شکست در نبرد از جمله پیامدهای نافرمانی، نزاع و ناشکیبایی به شمار می آیند.

کلید واژه ها: نافرمانی، نزاع، ناشکیبایی؛ آمادگی دفاعی؛ قرآن کریم.

۱. استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده اصول الدین، دانشگاه بین المللی علامه عسکری، قم، ایران. همراه: ۰۹۱۲۴۵۱۴۷۱۶ -

hrostami20@yahoo.com

۲. استادیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده اصول الدین، دانشگاه بین المللی علامه عسکری، قم، ایران. همراه: ۰۹۱۲۵۵۱۰۲۸۸ -

Sharifaskari53@gmail.com

۳. نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشکده اصول الدین، دانشگاه بین المللی علامه عسکری، قم، ایران. همراه: ۰۹۱۳۲۶۶۸۹۲۵ -

Sarv.ostvar14@gmail.com

مقدمه

در تعالیم اسلام و قرآن کریم، آمادگی دفاعی در برابر دشمنان از اهمیت بالایی برخوردار است تا جایی که در آیات متعدد، کسانی را که به دلایل مختلف برای مواجهه با دشمن اظهار ضعف و ناتوانی می کنند مورد سرزنش قرار داده، و مجاهدان راستین را ستوده است. «إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ (توبه: ۴۵) تنها کسانی از تو اجازه می خواهند [به جهاد نروند] که به خدا و روز بازپسین ایمان ندارند و دل‌هایشان به شک افتاده و در شک خود سرگردانند. در این آیه شریفه، قرآن کریم آمادگی دفاعی را نشانه ایمان دانسته و منافقان را به خاطر عدم آمادگی [برای جنگ] ملامت کرده است. در جای دیگر کسانی را که به رغم آسیب دیدن در جنگ، برای ادامه نبرد با دشمن اعلام آمادگی می کنند، ستایش نموده و می فرماید: «الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ (آل عمران: ۱۷۲) کسانی که [در نبرد احد] پس از آنکه زخم برداشته بودند، دعوت خدا و پیامبر [او] را اجابت کردند، _ و در حالی که هنوز زخم‌هایشان التیام نیافته بود، به سوی میدان «حمره الاسد» حرکت نمودند _ برای کسانی از آنان که نیکی و پرهیزگاری کردند پاداشی بزرگ است». همچنین در آیه ۴۱ سوره توبه به بیرون رفتن از وطن که از مصادیق آمادگی است، فرمان داده و می فرماید: «انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ _ سبکبار و گرانبار، بسیج شوید و با مال و جانتان در راه خدا جهاد کنید. اگر بدانید، این برای شما بهتر است». از اینرو بعضی از فقیهان و مفسران، آمادگی دفاعی را واجب عینی (ابن عربی، بی تا، ج ۲: ۹۵۴-۹۵۵) و برخی دیگر، واجب کفایی (فخرالدین رازی، ۱۴۲۰، ج ۱۵: ۴۹۹) و آن را از نظر وجوب و اهمیت در حکم جهاد دانسته اند (شاذلی، ۱۴۱۲، ج ۳: ۱۵۴۳). براین اساس شناخت عوامل اثر گذار بر آمادگی دفاعی و به ویژه عوامل تضعیف کننده آن و تلاش در جهت رفع آنها از اهمیت به سزایی برخوردار است، و پژوهش حاضر با هدف بررسی اثر سه عامل نافرمانی، نزاع، و ناشکیبایی بر آمادگی دفاعی و پیامدهای آن از منظر قرآن کریم انجام می گیرد. به بیان دیگر این پژوهش می خواهد به این سئوالات پاسخ دهد که: از منظر قرآن کریم نافرمانی، نزاع، و ناشکیبایی چه اثری بر آمادگی دفاعی دارد، و پیامدهای آن چیست؟ و از آن جهت که پیش از این پژوهش مستقلاً در موضوع مورد بحث انجام نگرفته، پژوهش حاضر جنبه نوآوری دارد، و نتایج آن می تواند برای مدیران و فرماندهان نیروهای مسلح در راستای افزایش سطح آمادگی های دفاعی مفید باشد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

قرآن کریم در آیات متعددی بر لزوم حفظ هوشیاری و آمادگی دفاعی در برابر دشمنان شناخته شده و ناشناخته تأکید نموده و آنان را از غافلگیر شدن توسط دشمن بر حذر داشته است. به عنوان نمونه در آیه ۶۰ سوره انفال می فرماید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ...» و هر چه در توان دارید از نیرو و اسبهای آماده بسیج کنید، تا با این [تدارکات] دشمن خدا و دشمن خودتان و [دشمنان] دیگری را جز ایشان _ که شما نمی شناسیدشان و خدا آنان را می شناسد _ بترسانید...»

در این آیه شریفه قرآن کریم حفظ آمادگی رزمی و دفاعی مسلمانان را سبب هراس دشمن و عاملی بازدارنده دانسته و بر حفظ آن تأکید کرده است. یا در آیه ۱۰۲ سوره نساء نسبت به حفظ هوشیاری و آمادگی رزمندگان و غافلگیر نشدن آنها توسط دشمن هشدار داده و می‌فرماید: «... وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَذَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَهُ وَاحِدَةً...» و البته جانب احتیاط را فرو نگذارند و جنگ افزارهای خود را بگیرند. [زیرا] کافران آرزو می‌کنند که شما از جنگ افزارها و ساز و برگ خود غافل شوید تا ناگهان بر شما یورش برند...».

دفاع: در لغت از ماده دَفَعَ (به فتح دال) به معنی به شدت دور کردن، باز داشتن، بازگشتن، چیزی را به جانبی فشار دادن و پس دادن می‌باشد (قریب، ۱۳۶۶، ج ۱: ۴۲۵)؛ و در اصطلاح، «اتخاذ راه‌ها و روشهایی در جنگ برای دفع دشمن» (معلوف الیسوعی، ۱۳۸۰: ۲۱۸)، یا «مجموعه ابزارها و روش‌های مورد استفاده برای دفع حملات دشمن» (الجر، ۱۹۷۳م: ۵۳۵) می‌باشد.

آمادگی دفاعی: «آمادگی» [د/د] در لغت به معنی «ساختگی، تهیه، بسیج، ساز، استعداد، تهیاء، ساخت و ساز، آراستگی، جهاز و عُدّه» (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۱: ۲۰۲) می‌باشد؛ و آمادگی دفاعی به مهیا شدن برای دفاع و فراهم کردن الزامات مادی و معنوی آن از قبیل تدارک امکانات، نیرو و ارتقاء روحیه سلحشوری برای رویارویی با دشمنان موجود یا احتمالی است.

پژوهش‌هایی که تا کنون در حوزه دفاعی انجام شده هیچ یک به طور صریح یا ضمنی به موضوع مورد نظر این پژوهش نپرداخته‌اند، اما می‌توان به سه پژوهش که پیوستگی موضوعی نسبتاً بیشتری با پژوهش حاضر دارند، اشاره کرد:

آقاپور در پایان نامه کارشناسی ارشد خود، تحت عنوان «اصول آمادگی دفاعی در حکومت اسلامی» تأثیر دو دسته از عوامل (حکومتی و اجتماعی) را بر آمادگی دفاعی مورد بررسی قرار داده است (آقاپور، ۱۳۶۸: ۷۸-۱۳۲). کمالی و خیراندیش در پژوهشی با عنوان «الگوی توسعه آمادگی دفاعی کارکنان نیروهای مسلح»، چنین نتیجه گرفته‌اند که: اجرای راهبردهای ارتقاء معنویت، رشد قابلیت‌های نظامی، و فناوریانه و ترویج فرهنگ اسلامی می‌تواند زمینه توسعه آمادگی دفاعی کارکنان نیروهای مسلح را فراهم سازد (کمالی و خیراندیش، ۱۳۹۶). مردانی (گلستانی) در پژوهشی تحت عنوان «مبانی و اصول قرآنی اندیشه دفاعی در اسلام»، حفظ وحدت و انسجام، اطاعت از فرماندهی، و آمادگی دفاعی را از مهم‌ترین اصول اندیشه دفاعی اسلام دانسته است (مردانی «گلستانی»، ۱۳۹۷).

وجه تمایز پژوهش حاضر با پژوهشهای پیشین در آن است که این پژوهش به طور مشخص سه مؤلفه تأثیر گذار بر آمادگی دفاعی، یعنی نافرمانی، نزاع، و ناشکیبایی را که نقش تعیین کننده‌ای در سرنوشت جنگ دارند، به صورت

مصدیقی و جزئی نگر، و مبتنی بر آیات کلام الله مجید، مورد بررسی قرار می دهد، و نتایج آن را به گونه ای ملموس و کاربردی ارائه می نماید.

اثر نافرمانی، نزاع (اختلاف) و ناشکیبایی بر آمادگی دفاعی و پیامدهای آن:

آرایش اطمینان بخش در مقابل دشمن، مستلزم سه مؤلفه اساسی است: اطاعت از فرماندهی، پرهیز از منازعه (اختلاف) و صبر بر سختی های نبرد. هرکدام از این سه مؤلفه دچار خدشه شود، منجر به سستی، ناتوانی و ضعف در جبهه خودی و در نتیجه شکست خواهد شد. بنا بر این می توان گفت: از جمله «آسیب ها و عوامل تضعیف کننده آمادگی دفاعی، نافرمانی، نزاع (اختلاف) و ناشکیبایی» است. قرآن کریم در آیاتی چند به تأثیر این عوامل بر آمادگی دفاعی و پیامدهای آن اشاره نموده است که در این مقاله حداقل دو آیه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

مصدق اول: وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَ تَذْهَبَ رِجْكُمْ وَ اصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ (انفال: ۴۶) «و از خدا و پیامبرش اطاعت کنید و با هم نزاع نکنید که سست شوید و مهابت شما از بین برود، و صبر کنید که خدا با شکیبایان است».

واژه های کلیدی آیه شریفه

تنازع: از ماده «نزع» که نوعی کندن است، می باشد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹: ۱۲۲). تنازع و منازعه، در اصل به معنی مجاذبه است؛ یعنی کسی یا چیزی را از جایش یا موقعیتش تغییر دهند؛ و بعداً به معنای خصومت و مجادله تعبیر شده است. (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۴: ۸۳۸)؛ و مراد از منازعه [در اینجا] مخالفت در جنگ است (سورآبادی، ۱۳۸۰، ج ۲: ۸۹۴)؛ و عبارت «وَ لَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَ تَذْهَبَ رِجْكُمْ» بیان قید سلبی و تأکید در باره وحدت کلمه در سرتاسر جنگ است که از هنگام بسیج عمومی به سوی جبهه تا پایان آن را شامل می شود؛ به این بیان که لحظه ای نزاع و اختلاف در باره کوچکترین امری نباید رخ دهد، زیرا کمترین نزاع و اختلافی در سپاه، می تواند به شکست حتمی منجر شود (حسینی همدانی، ۱۴۰۴ق، ج ۷: ۳۵۵).

فشل: عبارت است از ضعف قلبی، که ناشی از ترس و اضطراب است (جصاص، ۱۴۰۵ق، ج ۴: ۲۵۱)؛ و این ضعف، ناشی از ترس (طوسی، بی تا، ج ۵: ۱۲۹)، و سستی در جنگ با دشمن است (طبری، ۱۴۱۲ق، ج ۱۰: ۱۲). المیزان، می گوید: «کلمه فشل به معنای ضعف توأم با اضطراب است» (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹: ۱۲۲)؛ و راغب گفته «فشل، ضعف و سستی همراه با ترس و بزدلی است» (راغب اصفهانی، ۱۴۰۴ق، ج ۱: ۶۳۷).

ریح: در اینجا کنایه از پیشرفت، نفوذ، و رسیدن به هدف است (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۴: ۸۴۲؛ بغدادی، ۱۴۱۵ق، ج ۲: ۳۱۷). برخی گفته اند: به معنای دولت و قدرت است که از جهت نفوذ، به باد و وزش آن تشبیه شده است؛ بنا بر این: «هَبَّتْ رِيحُ فَلَانٍ» یعنی دولتش برقرار و امرش نافذ است (طبرسی، ۱۳۷۷، ج ۲: ۲۴؛ زمخشری، ۱۴۰۷ق، ج ۲: ۲۲)؛ از اینرو در باره کسی که کارش به آسانی پیش می رود، گفته می شود: «باد به او رو آورده است»؛ و در اینجا مراد از «وَ تَذْهَبَ رِجْكُمْ» از بین رفتن قوت و شدت و عارض شدن ضعف و عدم تعادل [در برابر دشمن] است (طبری،

۱۴۱۲ق، ج ۱۰ : ۱۱). پس اینکه فرمود: اگر به نزاع با یکدیگر برخیزید، سست می‌شوید و در نتیجه، باد شما خواهد رفت، اشاره لطیفی به این معنا است که جریان امور بر وفق مراد و مقصودتان پیش نخواهد رفت. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۷ : ۱۹۶).

صبر: عبارت است از آرامش نفس؛ به این معنا که فرد خود را از اضطراب و نگرانی نگهداری نموده، و در مقابل ناملایمات، بردباری و تحمل داشته و ناآرامی پیدا نمی کند (مصطفوی، ۱۳۸۰، ج ۹ : ۳۶۱)؛ و مقصود از صبر ادر اینجا] شکیبایی بر سختی های جنگ است (سور آبادی، ۱۳۸۰، ج ۲ : ۸۹۴). بنا بر این «وَأَصْبِرُوا» یعنی برای جنگ با دشمن شکیبا باشید (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۴ : ۸۴۲)؛ زیرا کمال امر جهاد مبتنی بر صبر (فخرالدین رازی، ۱۴۲۰ق، ج ۱۵ : ۴۹۰) در برابر سختی های وقایع، و جنگ ها است (جرجانی، ۱۳۷۷، ج ۴ : ۶) که لازمه پیروزی است (قاسمی، ۱۴۱۸ق، ج ۵ : ۳۰۵) و از اطلاق جمله «وَأَصْبِرُوا» این دستور کلی فهمیده می شود که پایداری و استقامت در برابر دشمن همواره لازم است. (حسینی همدانی، ۱۴۰۴ق، ج ۷ : ۳۵۶).

قرآن کریم در آیه مورد بحث، سه اصل اساسی در جنگ را در قالب یک دستور بیان نموده است: اطاعت از فرماندهی «وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ»، پرهیز از نزاع «وَلَا تَنَازَعُوا» و صبر بر سختی های جنگ «وَأَصْبِرُوا». از عبارت «فَتَفَشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ» که متضمن علت صدور این دستور و در عین حال، نتیجه تخلف از آن است، استفاده می شود که نادیده گرفتن این سه اصل در جنگ و به بیان دیگر «نافرمانی، نزاع و ناشکیبایی» موجب تضعیف آمادگی دفاعی می شود؛ و گفتار مفسران در تفسیر آیه شریفه نیز مؤید همین معنا است. بیشتر مفسران گفته اند که این آیه مربوط به جنگ احد است (سمرقندی، بی تا، ج ۲ : ۲۴؛ طبری، ۱۴۱۲ق، ج ۱۰ : ۱۱-۱۲؛ ثعلبی نیشابوری، ۱۴۲۲ق، ج ۴ : ۳۶۳؛ فخرالدین رازی، ۱۴۲۰ق، ج ۱۵، ص: ۴۸۹؛ سیوطی، ۱۴۰۴ق، ج ۳ : ۱۸۹). اما بعضی آن را مربوط به جنگ بدر، یا استمرار توصیه به مسلمانان، در باره اختلاف و نزاعشان در جنگ بدر دانسته اند (ابن عطیه اندلسی، ۱۴۲۲ق، ج ۲ : ۵۳۷؛ قرطبی، ۱۳۶۴، ج ۸ : ۲۴). تفسیر کوثر، این آیه و آیه قبل از آن را مربوط به جنگ بدر می داند که مشتمل بر پنج دستور برای مؤمنان است: ۱- ثبات قدم در برابر دشمن. ۲- بسیار یاد خدا کردن که موجب ارتقاء قدرت روحی انسان می شود. ۳- اطاعت از خدا، رهبری و فرماندهی که یکی از عوامل مهم پیروزی است. ۴- اجتناب از ستیز و نزاع با یکدیگر که باعث ضعف و نابودی توان رزم جبهه خودی و غلبه دشمن می شود. ۵- شکیبایی در برابر مصیبت ها که باعث استحکام اراده، در ادامه مسیر می شود. و البته این دستورات اختصاص به جنگ بدر ندارد (جعفری، بی تا، ج ۴ : ۳۷۹). بعضی نیز معتقدند منظور آیه هر دو جنگ - بدر و احد - می باشد؛ و برخی نیز بدون اشاره به مصداق، آن را مربوط به جنگ دانسته اند (طوسی، بی تا، ج ۵ : ۱۳۳). به هر تقدیر مخاطب آیه شریفه با توجه به آیه قبل، مؤمنین هستند. در آیه قبل، آنها را امر به پایداری و ثبات قدم در مواجهه با دشمن می نماید و در این آیه، ضمن تأکید بر فرمانبرداری از خدا و رسولش (فرماندهی) آنان را از منازعه بر حذر می دارد؛ چیزی که نتیجه آن سستی، ترس و ضعف در برابر دشمن و شکست است؛ نظیر آنچه در جنگ احد، رخ داد. مجاهد می گوید: «سستی ای که در روز [جنگ] احد پیدا شد، جز به خاطر منازعه و اختلاف نبود» (ابوالفتوح رازی، ۱۴۰۸ق، ج ۹ : ۱۲۶) و «پیروزی اصحاب محمد (ص) وقتی از دست رفت که در جنگ احد با همدیگر به منازعه پرداختند» (فخرالدین رازی، ۱۴۲۰ق، ج ۱۵ : ۴۸۹).

بر این اساس پیروزی در جنگ مستلزم پیروی از پیامبر (ص) - فرماندهی - «وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ» (حسینی همدانی، ۱۴۰۴ق، ج ۷: ۳۵۵)؛ و پرهیز از هر گونه تنازع و اختلاف است (مراغی، بی تا، ج ۱۰: ۱۰)؛ و مقصود از عبارت «وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ» اجتناب از نزاع [در جبهه خودی] است؛ چون اختلاف، وحدت کلمه، شوکت و توان را از بین می برد. و مراد از عبارت «وَأَصْبِرُوا» بردباری همیشگی در برابر سختی ها و ناملایمات جنگ است؛ و صبر را با جمله «إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ» تاکید فرمود چرا که صبر، قوی ترین یاور در سختی ها، و محکم ترین رکن، در برابر رنگ به رنگ شدن تصمیم، و سرعت تحول اراده ها است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹: ۱۲۶). برخی، از عبارت «وَلَا تَنَازَعُوا»، وجوب گماشتن امیری را بر لشکر استفاده کرده اند که در نتیجه، به لزوم اطاعت از فرماندهی، اختلاف قطع می شود؛ همانطور که در باره سَرِیه ها (۱) پیامبر (ص) این کار را انجام داد، و فرمود: «بشنوید و اطاعت کنید، هر چند غلامی حبشی بر شما فرمان دهد» (قاسمی، ۱۴۱۸ق، ج ۵: ۳۰۵). بنا بر این بارزترین فایده اطاعت، وحدت و نفی اختلاف است (مدرسی، ۱۴۱۹ق، ج ۴: ۷۱-۷۲)؛ و به دو دلیل دوری از نزاع و اختلاف لازم است: ۱- چون نزاع و اختلاف موجب تضعیف اراده رزمندگان و ضعف روحیه می شود. ۲- چون کرامت، عزت و آرمان را از بین می برد و هر گروهی شخصیت دیگری را می کوبد و هر آن که تحقیر شود، خود را شایسته مبارزه با حریف نمی داند و با دشمن نمی جنگد «فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ» (مدرسی، ۱۴۱۹ق، ج ۴: ۷۱-۷۲). بر این اساس، آیه شریفه به ما می گوید که یکی از آداب جنگ، و ابزارهای نیل به پیروزی، اطاعت از فرماندهی است زیرا موجب انضباط، و پیشگیری از هرج و مرج و پراکندگی می شود. دوم: وحدت کلمه، وحدت هدف، و عدم تنازع و اختلاف است. زیرا توحید کلمه، امری اساسی به هنگام مواجهه با دشمن است، و تنازع موجب سستی، ترس، ناامیدی و غلبه دشمن است. سوم: صبر بر سختی ها و تحمل شدت عمل دشمن است. در نتیجه می توان گفت عمل به این سه اصل (اطاعت از فرماندهی، پرهیز از نزاع، و صبر بر سختی های جنگ) ضامن پیروزی است و تخلف از آنها یعنی «نافرمانی، نزاع و ناشکیبایی» موجب ضعیف شدن قدرت و ابتکار عمل رزمندگان و سست شدن اراده آنان، تضعیف آمادگی دفاعی و شکست در برابر دشمن می شود. این آیه، در عین حال متضمن ملامت کسانی است که بر خلاف سه اصل یاد شده عمل نمایند.

مصادق دوم: وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ (آل عمران: ۱۵۲) «و [در نبرد احد] قطعاً خدا وعده خود را با شما راست گردانید: آن گاه که به فرمان او، آنان را می کشتید، تا آنکه سست شدید و در کار [جنگ] و بر سر تقسیم غنائم [با یکدیگر] به نزاع پرداختید و پس از آنکه آنچه را دوست داشتید [یعنی غنائم را] به شما نشان داد، نافرمانی نمودید. برخی از شما دنیا را و برخی از شما آخرت را می خواهد. سپس برای آنکه شما را بیازماید، از [تعقیب] آنان منصرفتان

(۱) سَرِیه، به جنگ‌هایی در صدر اسلام اطلاق می شود که بدون حضور مستقیم پیامبر(ص) و به فرماندهی یکی از اصحاب صورت می گرفت.

کرد و از شما درگذشت، و خدا نسبت به مؤمنان، با تفضل است».

واژه های کلیدی آیه شریفه

عصیان: یعنی نافرمانی و ترک پیروی و بی اعتنائی نسبت به تکالیف لازم الاجراء که از جانب فرمانده تعیین شده است. و این معنا پس از سست شدن اراده و بروز اختلاف خارجی در میان افراد پیدا می شود، زیرا تنازع و مجادله موجب می شود تا انسان در موضوع مورد تنازع، حالت تردید و سرگردانی پیدا کرده، و قاطعیت در عمل را از دست بدهد (مصطفوی، ۱۳۸۰، ج ۵: ۸۲).

آیه مورد بحث ضمن یادآوری صادق بودن خداوند در یاری رساندن به مؤمنان «وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ» آنچه را باعث سستی و ضعف و به بیان دیگر «تضعیف آمادگی دفاعی» و در نتیجه شکست می شود، نزاع و نافرمانی دانسته است «حَتَّى إِذَا فَسِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ». عامل سوم (ناشکیبایی) نیز از سیاق عبارت «وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ» فهمیده می شود. به باور بیشتر مفسران این آیه در باره جنگ احد و تبعات ثانوی آن و در پاسخ به اظهار ناخرسندی مؤمنان از نتیجه جنگ نازل شد زیرا رزمندگان اسلام توقع پیروزی را داشتند اما در صحنه کارزار ماجرا بر خلاف انتظار آنان رقم خورد. اکثر مفسران برآنند که تمام آیه در باره جنگ احد است (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۲: ۸۵۹)؛ و عبارت «إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ» اشاره به جنگ احد دارد (بلخی، ۱۴۲۳ق، ج ۱: ۳۰۷). بنا بر این مخاطب آیه مؤمنانی هستند که در جنگ احد حضور داشته اند (طبری، ۱۴۱۲ق، ج ۴: ۸۱). بعضی نیز گفته اند: «وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ» راجع به جنگ بدر است و «حَتَّى إِذَا فَسِلْتُمْ» در باره جنگ احد می باشد (طالقانی، ۱۳۶۲، ج ۵: ۳۸۰)؛ ولی به گفته محمد کعب قرطبی، چون رسول خدا (ص) و اصحاب از جنگ احد به مدینه بازگشتند، گروهی از اصحاب گفتند: این مصیبت از کجا به سر ما آمد با آنکه خداوند وعده پیروزی به ما داده بود؟ آیه در جواب نازل شد که خدا به وعده خود وفا کرده بود لیکن کسانی که خواهان غنیمت زود هنگام بودند - یعنی تیر اندازانی که موضع خود را خالی کردند - باعث شکست شدند (قشیری، بی تا، ج ۱: ۲۸۶؛ ابن جوزی، ۱۴۲۲ق، ج ۱: ۳۳۳؛ رشیدالدین میبیدی، ۱۳۷۱، ج ۲: ۳۰؛ قرطبی، ۱۳۶۴، ج ۴: ۲۳۳). از این بیان استفاده می شود که اختلاف، نافرمانی، و ناشکیبایی باعث تضعیف آمادگی دفاعی و از دست دادن دستاوردهای پیروزی و تسلط دشمن می شود. ظاهر سیاق و لحن توبیخ گون آیه نیز مبین همین معنا است؛ و این مطلب به خوبی در گفتار مفسران آمده است. مفسران، در تفسیر آیه شریفه به این نکته اشاره کرده اند که وعده خداوند صادق بود زیرا با شروع نبرد، مشرکین شکست خوردند تا اینکه عده ای از مسلمانان با مشاهده شکست اولیه دشمن، از ادامه مأموریت سست شده، دچار اختلاف شدند و با سرپیچی از فرمان رسول خدا (ص) [به عنوان فرمانده جنگ] شروع به غارت کردند، در این هنگام بود که وضعیت تغییر کرد و مسلمانان شکست خوردند (سمرقندی، بی تا، ج ۱: ۲۵۷؛ ثعلبی نیشابوری، ۱۴۲۲ق، ج ۳: ۱۸۳؛ طوسی، بی تا، ج ۳: ۱۹). برخی از مفسران معتقدند خداوند تعالی، مسلمانان را وعده نصرت داد اما به شرط «صبر» و «تقوا» (فیض کاشانی، ۱۴۱۸ق، ج ۱، ص: ۱۷۷؛ قمی مشهدی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص: ۲۴۳؛ طباطبایی، ۱۳۷۴،

ج ۴: ۶۶) که در آیه ۱۲۵ آل عمران (۱) بدان اشاره فرموده است. بر این اساس می توان گفت مقصود از وعده خداوند طبق آیه ۱۵۱ آل عمران (۲) ترسی باشد که خداوند بر قلب مشرکین افکند [و منجر به پیروزی مسلمانان شد] اما آنگاه که در نبرد با دشمن سست شدند و به اختلاف با همدیگر پرداختند، خداوند نصرتش را [که مشروط به «صبر» و «تقوا» بود] دریغ فرمود (زمخشری، ۱۴۰۷ق، ج ۱: ۴۲۶)؛ زیرا دچار ناشکیبایی [عجله در بهره مندی از دستاوردهای جنگ و جمع آوری غنیمت] و بی تقوایی [اختلاف و نافرمانی] شدند. به اعتقاد بعضی از مفسران الفاظ آیه مورد بحث اقتضای توبیخ را دارد؛ و وجه توبیخش آن است که متخلفین، پیروزی اولیه را دیدند و ترک موضع کردند در حالی که واجب بود از تحقق کامل پیروزی اطمینان حاصل نمایند و به شکست ابتدایی دشمن بسنده نکنند! (قرطبی، ۱۳۶۴ش، ج ۴: ۲۳۶-۲۳۷؛ زحیلی، ۱۴۱۸ق، ج ۴: ۱۲۷). مخاطب آیه همه مؤمنان هستند (ثعالبی، ۱۴۱۸ق، ج ۲: ۱۲۳)؛ و به بیان دیگر این توبیخ، یک اقدام بازدارنده برای سایر مؤمنان نیز هست که در موقعیت های مشابه اینگونه عمل نکنند (امین «بانوی اصفهانی»، ۱۳۶۱، ج ۳: ۲۹۷-۲۹۸). بنا بر این جمله: «إِذْ تَحْسُونَهُمْ بِإِذْنِهِ» می تواند ناظر به فتحی باشد که خداوند در مراحل آغازین جنگ نصیب مسلمانان کرد، و جمله «حَتَّى إِذَا فَسِلْتُمْ وَ تَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَ عَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أُرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ» ناظر به رفتار تیراندازان باشد که در بین خود به نزاع پرداختند و به طمع غنیمت [ناشکیبایی در برابر هوای نفس] دچار ضعف، اختلاف و نافرمانی و تغییر در موازنه نبرد به نفع دشمن شدند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴: ۶۶-۶۷). در نتیجه از مجموع آنچه در تفسیر آیه شریفه بیان شد معلوم می گردد سه عامل اساسی موجب تضعیف آمادگی دفاعی و شکست می شود: نزاع، نافرمانی و ناشکیبایی. همانگونه که در نبرد احد، اختلاف گروهی از رزمندگان و سرپیچی از دستور پیامبر (ص) - فرماندهی جنگ - و ترک موضع مأموریت و ناشکیبایی (تعجیل در دست یابی به غنائم) منجر به تضعیف آمادگی دفاعی و شکست جبهه اسلام شد. بنا بر این می توان گفت آیه مورد بحث نیز همانند آیه قبل مؤید این معنا است که نافرمانی، نزاع (اختلاف) و ناشکیبایی، موجب تضعیف آمادگی دفاعی می شود.

روش پژوهش

در این پژوهش، از روش توصیفی - تحلیلی، و جمع آوری اطلاعات به شیوه کتابخانه ای و رایانه ای استفاده شده است. در فرایند پژوهش ابتداء با مراجعه به قرآن کریم آیات مرتبط با بحث (آیات ۴۶ سوره انفال و ۱۵۲ آل عمران) شناسایی شد؛ سپس با استفاده از تفاسیر قرآن کریم، به عنوان منابع اصلی در چنین پژوهش هایی، ضمن واکاوی

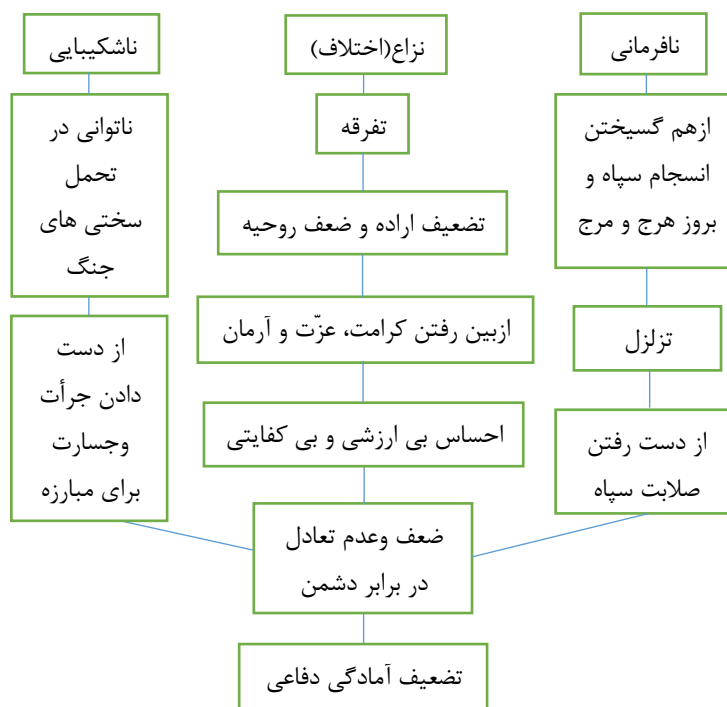
(۱) بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَ تَتَّقُوا وَ يَأْتِوَكُم مِّنْ قَوْمِهِمْ هَذَا يُضِدُّكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ - آری، اگر صبر کنید و پرهیزگاری نمایید، و با همین جوش [و خروش] بر شما بتازند، [همانگاه] پروردگارتان شما را با پنج هزار فرشته نشانداز یاری خواهد کرد.

(۲) سَلَفِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَ مَا وَاهُمُ النَّارُ وَ بَشَسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ - به زودی در دل های کسانی که کفر ورزیده اند بیم خواهیم افکند، زیرا چیزی را با خدا شریک گردانیده اند که بر [حقانیت] آن، [خدا] دلیلی نازل نکرده است. و جایگاهشان آتش است، و جایگاه ستمگران چه بد است.

آیات برگزیده، و مفهوم شناسی واژه های کلیدی، بررسی های لازم پیرامون موضوع صورت پذیرفت و در جای خود از دلایل عقلی و نقلی در تبیین بحث، پاسخ به سئوالات تحقیق و تجزیه و تحلیل داده ها بهره گرفته شده است.

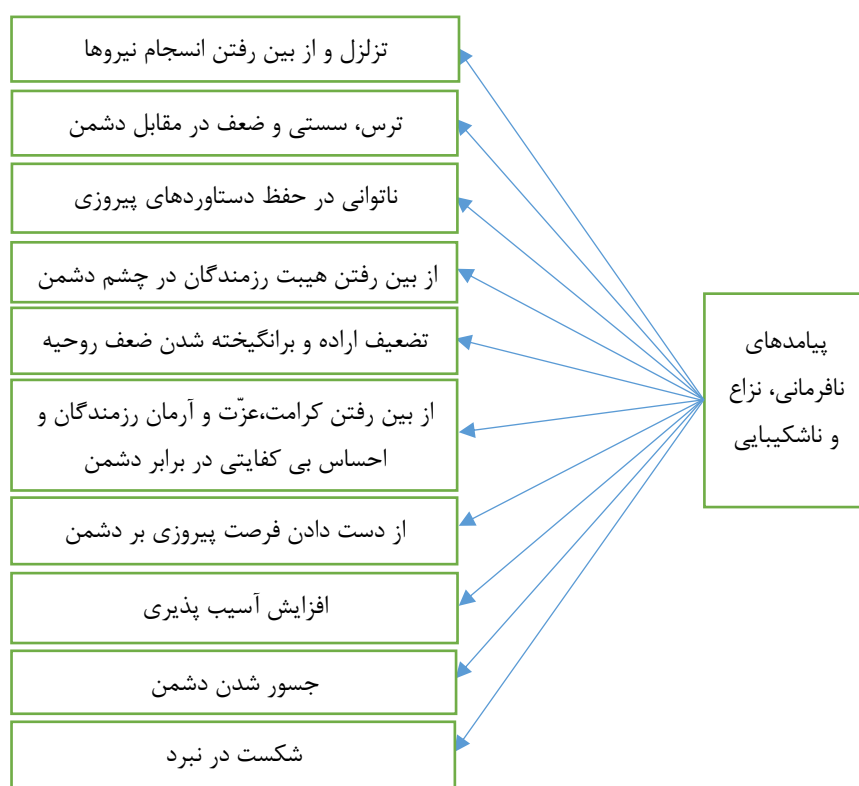
یافته های پژوهش:

. بررسی تفسیری آیات شریفه ۴۶ انفال و ۱۵۲ آل عمران، ناظر به این معنا است که از نگاه قرآن کریم، نافرمانی، نزاع و ناشکیبایی موجب تضعیف آمادگی دفاعی می شود. چگونگی رسیدن به چنین یافته ای با استفاده از گفتار مفسران و بروز هرج و مرج، تزلزل، از دست رفتن صلابت سپاه، ضعف و عدم تعادل در برابر دشمن و در نهایت تضعیف آمادگی دفاعی می گردد. همچنین در اثر نزاع، رزمندگان دچار تفرقه، تضعیف اراده و ضعف روحیه می شوند که این مهم، به نوبه خود باعث از بین رفتن کرامت، عزت و آرمان رزمندگان و احساس بی ارزشی و بی کفایتی، ضعف و عدم تعادل در برابر دشمن و در نهایت تضعیف آمادگی دفاعی می گردد. ناشکیبایی، نیز منجر به ناتوانی رزمندگان در تحمل سختی های جنگ، از دست دادن جرأت و جسارت برای مبارزه، ضعف و عدم تعادل در برابر دشمن و در نهایت تضعیف آمادگی دفاعی می شود. چگونگی این فرایند در شکل (۱) نمایش داده شده است.

شکل ۱. چگونگی اثر نافرمانی، نزاع و ناشکیبایی بر آمادگی دفاعی از منظر قرآن کریم

همچنین در جمع بندی حاصل از مباحث مطرح شده می توان گفت: از منظر قرآن کریم، تزلزل و از بین رفتن انسجام نیروها، ترس، سستی و ضعف در مقابل دشمن، ناتوانی در حفظ دستاوردهای پیروزی، از بین رفتن هیبت رزمندگان در چشم دشمن، تضعیف اراده و برانگیخته شدن ضعف روحیه، از بین رفتن کرامت، عزّت و آرمان رزمندگان و احساس بی کفایتی در برابر دشمن، از دست دادن فرصت غلبه بر دشمن، افزایش آسیب پذیری و فراهم کردن زمینه برای هجوم دشمن، جسور شدن دشمن، و شکست در نبرد از جمله پیامدهای نافرمانی، نزاع و ناشکیبایی است، و این موارد را می توان در قالب شکل (۲) نمایش داد.

شکل ۲. پیامدهای نافرمانی، نزاع و ناشکیبایی از منظر قرآن کریم

نتیجه گیری و پیشنهادها

ازمجموع آنچه گفته شد، می توان نتیجه گرفت که: قرآن کریم سه اصل را به عنوان الزامات جنگ، و ابزارهای نیل به پیروزی می داند: اول: اطاعت از فرماندهی به عنوان یکی از عوامل مهم پیروزی «و أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ». زیرا اطاعت از فرماندهی موجب انضباط، و پیشگیری از هرج و مرج و پراکندگی می شود. دوم: وحدت کلمه، وحدت هدف،

و عدم تنازع و اختلاف «وَلَا تَنَازَعُوا». زیرا توحید کلمه، امری اساسی به هنگام مواجهه با دشمن است، و تنازع و اختلاف موجب سستی، ترس، ناامیدی، نابودی توان رزم جبهه خودی و غلبه دشمن می‌شود. سوم: صبر بر سختی‌های جنگ و تحمل شدت عمل دشمن که باعث استحکام اراده، در ادامه مسیر می‌شود «وَأَصْبِرُوا». در نتیجه می‌توان گفت عمل به این سه اصل (اطاعت از فرماندهی، پرهیز از نزاع، صبر بر سختی‌های جنگ) ضامن پیروزی است و تخلف از آنها یعنی «نافرمانی، نزاع و ناشکیبایی» موجب تضعیف آمادگی دفاعی و ناکامی در برابر دشمن می‌شود. از اینرو باید گفت به دو دلیل دوری از نزاع و اختلاف لازم است: ۱- نزاع و اختلاف موجب تضعیف اراده و برانگیخته شدن ضعف روحیه می‌شود «وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا». ۲- اختلاف، کرامت، عزت و آرمان رزمندگان را از بین می‌برد، احساس بی‌ارزشی و بی‌کفایتی بر آنان مستولی می‌شود، و دچار ضعف و عدم تعادل [در برابر دشمن] می‌گردند «وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ»؛ چرا که تنازع و مجادله موجب می‌شود تا انسان در موضوعی که مورد تنازع است، حالت تردید و سرگردانی پیدا کرده، و قاطعیت در عمل را از دست بدهد. همچنین طبق آیه ۱۵۲ سوره آل عمران، خداوند در یاری رساندن به مؤمنان صادق است «وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ»، اما آنچه موجب تضعیف آمادگی و شکست آنان در برابر دشمن می‌شود، نزاع «حَتَّىٰ إِذَا فُشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ»، نافرمانی «وَعَصَيْتُمْ»، و ناشکیبایی «وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ» می‌باشد. بنا بر این در پاسخ به سؤال اول پژوهش باید گفت: از منظر قرآن کریم نافرمانی، نزاع و ناشکیبایی موجب تضعیف آمادگی دفاعی می‌شود؛ و در پاسخ به سؤال دوم، با استناد به یافته‌های پژوهش، می‌توان گفت از منظر قرآن کریم، تزلزل و از بین رفتن انسجام نیروها، ترس، سستی در مقابل دشمن، ناتوانی در حفظ دستاوردهای پیروزی، از بین رفتن هیبت رزمندگان در چشم دشمن، تضعیف اراده و برانگیخته شدن ضعف روحیه، از بین رفتن کرامت، عزت و آرمان رزمندگان و احساس بی‌کفایتی، از دست دادن فرصت غلبه بر دشمن، افزایش آسیب‌پذیری و فراهم کردن زمینه برای هجوم دشمن، جسور شدن دشمن، و شکست در نبرد از جمله پیامدهای نزاع، نافرمانی و ناشکیبایی می‌باشند.

پیشنهاد می‌شود: ۱. علاقه‌مندان، با استفاده از آیات کریمه قرآن و روایات، سایر عوامل تضعیف‌کننده و نیز تقویت‌کننده آمادگی دفاعی را مورد بررسی قرار دهند.

۲. فرماندهان و مسئولین ذیربط در نیروهای مسلح با توجه به تأثیرات و پیامدهای جدی نافرمانی، نزاع (اختلاف) و ناشکیبایی بر آمادگی دفاعی، این عوامل را بخشی از بسترهای آسیب‌زا در حوزه آمادگی دفاعی قلمداد نموده، و همواره نسبت به رصد و از بین بردن زمینه‌های به وجود آورنده آنها کوشا باشند؛ زیرا بی‌تردید ارتقاء توانمندی‌های رزمی و آمادگی‌های دفاعی، به موازات بالا بردن سطح کیفیت آموزشها و مهارت‌ها و نیز قابلیت‌های تسلیحاتی، در گرو شناخت عوامل تهدیدکننده و آسیب‌زا و سپس تدبیر در جهت از بین بردن آنها خواهد بود.

منابع

کتاب ها:

- قرآن کریم، ترجمه فولادوند.

کتاب های فارسی:

- ابوالفتوح رازی (۱۴۰۸ق)، حسین بن علی، *روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن*، ج ۵ و ۹، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی.

- امین (بانوی اصفهانی)، سیده نصرت (۱۳۶۱)، *مخزن العرفان در تفسیر قرآن*، ج ۳، تهران، نهضت زنان مسلمان.

- جرجانی، ابوالمحاسن، حسین بن حسن (۱۳۷۷)، *جلاء الأذهان و جلاء الأحزان*، ج ۴، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

- جعفری (بی تا)، یعقوب، کوثر، ج ۴، بی جا، بی نا.

- حسینی همدانی، سید محمد حسین (۱۴۰۴ق)، *نوار درخشان*، ج ۷، تهران، کتابفروشی لطفی.

- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، *لغت نامه دهخدا*، ج ۱، تهران، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

- رشیدالدین میبدی، احمد بن ابی سعد (۱۳۷۱)، *کشف الأسرار و عدة الأبرار*، ج ۴ و ۲، تهران، انتشارات امیرکبیر.

- سورآبادی، ابوبکر عتیق بن محمد (۱۳۸۰)، *تفسیر سورآبادی*، ج ۲، تهران، فرهنگ نشر نو.

- طالقانی، سید محمود (۱۳۶۲)، *پرتوی از قرآن*، ج ۵، تهران، شرکت سهامی انتشار.

- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷ق)، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ج ۴ و ۹، ترجمه موسوی همدانی (۱۳۷۴)، قم، دفتر انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

- قریب، محمد (۱۳۶۶)، *تبیین اللغات لتبیین الآیات یا فرهنگ لغات قرآن*، ج ۱، تهران، انتشارات بنیاد.

- مصطفوی، حسن (۱۳۸۰)، *تفسیر روشن*، ج ۵ و ۹، تهران، مرکز نشر کتاب.

- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)، *تفسیر نمونه*، ج ۷، تهران، دارالکتب الاسلامیه.

کتاب های عربی:

- ابن جوزی، ابوالفرج، عبدالرحمن بن علی (۱۴۲۲ق)، *زاد المسیر فی علم التفسیر*، ج ۱، بیروت، دار الکتب العربی.

- ابن عربی، محمد بن عبدالله بن ابوبکر (بی تا)، *أحكام القرآن (ابن العربی)*، ج ۲، بی جا، بی نا.

- ابن عطیه اندلسی، عبدالحق بن غالب (۱۴۲۲ق)، *المحرر الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز*، ج ۲، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- الجرّ، خلیل (۱۹۷۳م)، *معجم العربی/الحديث (لاروس)*، باریس، مکتبه لاروس.
- بغدادی، علی بن محمد (۱۴۱۵ق)، *لباب التأویل فی معانی التنزیل*، ج ۲، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- بلخی، مقاتل بن سلیمان (۱۴۲۳ق)، *تفسیر مقاتل بن سلیمان*، ج ۱، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- ثعالبی، عبدالرحمن بن محمد (۱۴۱۸ق)، *جواهر الحسان فی تفسیر القرآن*، ج ۲، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- ثعلبی نیشابوری (۱۴۲۲ق)، *ابواسحاق احمد بن ابراهیم، الكشف والبيان عن تفسیر القرآن*، ج ۳ و ۴، بیروت، داراحیاء التراث العربی.
- جصاص، احمد بن علی (۱۴۰۵ق)، *أحكام القرآن (الجصاص)*، ج ۴، بیروت، داراحیاء التراث العربی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد بن مفضل (۱۴۰۴ق)، *المفردات فی غریب القرآن*، ج ۱، بی جا، دفتر نشر کتاب.
- زحیلی، وهبه بن مصطفى (۱۴۱۸ق)، *التفسیر المنیر فی العقیدة والشریعة والمنهج*، ج ۱۰، بیروت، دمشق، دارالفکر المعاصر.
- زمخشری، محمود (۱۴۰۷ق)، *الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل*، ج ۱ و ۲، بیروت، دارالکتب العربی.
- سمرقندی، نصر بن احمد (بی تا)، *بحر العلوم*، ج ۱ و ۲، بی جا، بی نا.
- سیوطی، جلال الدین (۱۴۰۴ق)، *الدر المنثور فی تفسیر المأثور*، ج ۲ و ۳، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
- شاذلی، سید بن قطب بن ابراهیم (۱۴۱۲ق)، *فی ظلال القرآن*، ج ۳، بیروت - قاهره، دارالشروق.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲ش)، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*، ج ۲ و ۴، تهران، انتشارات ناصر خسرو.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۷ش)، *تفسیر جوامع الجامع*، ج ۲، تهران، انتشارات دانشگاه تهران و مدیریت حوزه علمیه قم.
- طبری، ابوجعفر محمد بن جریر (۱۴۱۲ق)، *جامع البیان فی تفسیر القرآن*، ج ۴ و ۱۰، بیروت، دارالمعرفه.
- طوسی، محمد بن حسن (بی تا)، *التبیان فی تفسیر القرآن*، ج ۳ و ۵، بیروت، داراحیاء التراث العربی.
- فخرالدین رازی، ابوعبدالله، محمد بن عمر (۱۴۲۰ق)، *مفاتیح الغیب*، ج ۹ و ۱۵، بیروت، داراحیاء التراث العربی.
- فیض کاشانی، ملا محسن (۱۴۱۸ق)، *الأصفی فی تفسیر القرآن*، ج ۱، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.

- قاسمی، محمد جمال الدین (۱۴۱۸ق)، *محاسن التأویل*، ج ۵، بیروت، دارالکتب العلمیه.
 - قرطبی، محمد بن احمد (۱۳۶۴)، *الجامع لأحكام القرآن*، ج ۴ و ۸، تهران، انتشارات ناصر خسرو.
 - قشیری، عبدالکریم بن هوازن (بی تا)، *لطایف الإشارات*، ج ۱، الهیئه المصریه العامه.
 - قمی مشهدی، محمد بن رضا (۱۳۶۸)، *تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب*، ج ۳، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی.
 - مدرسی، سید محمد تقی (۱۴۱۹ق)، *من هدی القرآن*، ج ۴، تهران، دارمحبی الحسین.
 - مراغی، احمد بن مصطفی (بی تا)، *تفسیر المراغی*، ج ۱۰، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
 - معلوف الیسوعی، لویس (۱۳۸۰)، *المنجد فی اللغة و الادب و العلوم*، قم، ذوی القربی.
- پایان نامه ها:
- آقا پور، سید مهدی (۱۳۶۸)، *اصول آمادگی دفاعی در حکومت اسلامی*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
 - دهقانی فیروزآبادی، مریم (۱۳۸۹)، *جنگ و صلح از دیدگاه قرآن و حدیث*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده اصول الدین تهران.
- مقاله ها:
- کمالی، روزبه و خیر اندیش، مهدی (۱۳۹۶)، *الگوی توسعه آمادگی دفاعی نیروهای مسلح، فصلنامه علمی پژوهشی، مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*، سال اول، شماره ۱، بهار ۱۳۹۶، صص ۵ - ۳۳.
 - مردانی (گلستانی)، مهدی (۱۳۹۷)، *مبانی و اصول قرآنی اندیشه دفاعی در اسلام، مجله معرفت*، سال بیست و هفتم، شماره نهم، پیاپی ۲۵۲، آذر ۱۳۹۷، صص ۴۷ - ۵۵.

Examining the effect of disobedience, strife, and impatience on defense readiness and its Consequences from the perspective of the Holy Quran

Heydar Ali Rostami¹ Hossein Sharif Askari² Hamid Hemtiyan³

Abstract

Defense preparation is one of the strategic issues in the dignified survival of human societies; therefore, the current research was carried out with the aim of investigating the effect of disobedience, conflict, and impatience on defense readiness and its consequences from the perspective of the Holy Quran, using the analytical descriptive method and collecting information through library and computer methods. In the research process, first by referring to the Holy Qur'an verses related to the discussion of identification, then the subject was examined with the focus on the interpretations of the Qur'an, and the findings of the data analysis are as follows: from the perspective of the Holy Qur'an, disobedience, strife, and impatience weaken the readiness it becomes defensive. Shaking and loss of unity of forces, fear, weakness and weakness, inability to maintain the achievements of victory, loss of awe of warriors, weakening of will and weakness of morale, loss of dignity, honor and ideal of warriors and feeling of worthlessness and inadequacy in front of the enemy. Losing the opportunity to win, increasing vulnerability, emboldening the enemy, and losing the battle are among the consequences of disobedience, strife, and impatience.

Keywords: disobedience; quarrel; impatience; defensive readiness; Holy Qur'an.

1. Assistant Professor of Department of Quran and Hadith Sciences, Usul al-Din Faculty of Qom, Allameh Askari International University, Qom, Iran. 09124514716 - hrostami20@yahoo.com

2. Assistant Professor of Department of Quran and Hadith Sciences, Usul al-Din Faculty of Qom, Allameh Askari International University, Qom, Iran. 09125510288 - Sharif askari53@gmail.com

3. Responsible author: Doctoral student of Quran and Hadith Sciences, Usul al-Din Faculty of Qom, Allameh Askari International University, Qom, Iran. 09132668925 - Sarv.ostvar14@gmail.com